

DOI: 10.21564/2786-7811.1.290463

ВПЛИВ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РФ НА РЕЄСТРАЦІЮ АКТИВ ЦИВІЛЬНОГО СТАНУ

Гриценко Галина Григорівна,
доцент кафедри цивільного, господарського і фінансового права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ORCID: 0000-0003-3346-818X
e-mail: ggritsenko@gmail.com

Анотація. Актуальність цієї статті пояснюється необхідністю проведення аналізу роботи органів реєстрації актів цивільного стану в умовах воєнних конфліктів на всій території України. Вивчення цієї теми набуло особливої важливості у зв'язку з реаліями військових дій і агресії росії в Україні. Аналіз наукової літератури та законодавства дозволяє зробити висновок про те, що, незважаючи на великі виклики, повномасштабна військова агресія росії не призвела до повного розпаду системи реєстрації актів цивільного стану та правосуддя в Україні. Уряд прийняв ефективні заходи для забезпечення функціонування цих органів в умовах воєнного конфлікту. Наприклад, була застосована принцип екстериторіальності під час воєнного стану, що спростило процедуру реєстрації актів цивільного стану. Також в багатьох випадках було відмінено сплату державного мита та судового збору при реєстрації подій, таких як шлюби та встановлення фактів народження та смерті на територіях, де відбувалися військові дії. Важливо відзначити, що було забезпечено захист життя та здоров'я громадян під час військових дій. Наприклад, військовослужбовці та працівники закладів охорони здоров'я мали можливість реєструвати шлюби без особистої присутності, а також працівники поліції виїжджали для огляду лише тих трупів, де були ознаки насильницької смерті. Детально проаналізовані зміни до порядку реєстрації смерті фізичних осіб. Ця

стаття розглядає важливі аспекти функціонування системи реєстрації актів цивільного стану в умовах воєнного конфлікту та робить акцент на заходах, які були вжиті для забезпечення стабільності та зручності громадян у цей непростий період, зосереджує увагу на особливостях реєстрації актів цивільного стану на тимчасово окупованих територіях.

Ключові слова: акт цивільного стану, державна реєстрація актів цивільного стану, органи державної реєстрації актів цивільного стану.

THE INFLUENCE OF FULL-SCALE MILITARY AGGRESSION OF RUSSIA ON REGISTRATION OF CIVIL STATUS ACTS

Halyna H. Hrytsenko,

Associated Professor at the Department of Civil, Commercial and Financial Law
Poltava Law Institute of the Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0003-3346-818X

e-mail: ggrytsenko@gmail.com

Summary. The relevance of this article is explained by the need to analyze the functioning of civil registration authorities in the context of armed conflicts throughout the territory of Ukraine. The study of this topic has gained particular importance in light of the realities of military actions and Russia's aggression in Ukraine. An analysis of scientific literature and legislation allows us to conclude that, despite significant challenges, the full-scale military aggression by Russia did not lead to the collapse of the system of civil registration of acts of civil status and the judiciary in Ukraine. The government has taken effective measures to ensure the functioning of these authorities in the conditions of armed conflict. For instance, the principle of extraterritoriality was applied during the state of war, simplifying the procedure for registering acts of civil status. In many cases, the payment of state fees and court fees for events such as marriages and the establishment of facts of birth and death in areas affected by military operations was waived. It is important to note that the protection of the lives and health of citizens during military actions was ensured. For example, servicemen and

healthcare institution employees had the opportunity to register marriages without personal presence, and police officers conducted examinations only on the bodies where signs of violent death were present. Changes to the procedure for registering the death of individuals are thoroughly analyzed. This article examines crucial aspects of the functioning of the civil registration system in the context of armed conflict and emphasizes the measures taken to ensure the stability and convenience of citizens during this challenging period, with a focus on the peculiarities of registering acts of civil status in temporarily occupied territories.

Key words: civil status act, state registration of civil status acts, civil registration authorities.

Постановка проблеми. Військова агресія росії проти України та окупація частини території нашої країни триває з 2014 року. Окрім людських страждань, вона породила масу юридичних проблем для учасників цивільних правовідносин, в тому числі щодо реєстрації актів цивільного стану на окупованих територіях. Народження, смерть, реєстрація і розірвання шлюбу та інші акти цивільного стану мають підтверджувалися тими органами, які визнаються Україною. Ескалація агресії з 24 лютого 2022 року розширила масштаб цих проблем до території всієї країни, оскільки багато людей були вимушені залишати місця свого постійного проживання, виїжджати за межі України, пішли захищати країну в лавах ЗСУ. Питання реєстрації актів цивільного стану щодо таких осіб, а також інших осіб, які залишились в Україні, має бути належним чином врегульоване.

Стан опрацювання обраної проблематики, аналіз останніх публікацій та досліджень. Незважаючи на актуальність згаданих проблем, їх часто аналізують громадські організації (наприклад, ГО “Громадський холдинг “ГРУПА ВПЛИВУ” [1], Українська Гельсінська спілка з прав людини [2]). Тоді як науковці рідко їх досліджують, що може пояснюватись вузькою направленістю тематики. Зокрема, можна виділити роботи Гусарова К.В. [3], Ільницького О.В.

[4], Куценко С. [5], Сібірцева О. [6], які присвятили свої роботи аналізу окремих питань реєстрації актів цивільного стану в умовах військової агресії з боку росії.

Мета статті. Аналіз новел законодавства після ескалації військової агресії росії на предмет спрощення існуючих процедур.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 49 Цивільного кодексу України [7] та статей 2 і 3 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» [8], актами цивільного стану є події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Відповідно до статті 9 вказаного Закону державна реєстрація актів цивільного стану проводиться з метою забезпечення реалізації прав фізичної особи та офіційного визнання і підтвердження державою фактів народження фізичної особи та її походження, шлюбу, розірвання шлюбу, зміни імені, смерті. Державна реєстрація актів цивільного стану проводиться шляхом складення актових записів цивільного стану. Актовий запис цивільного стану – це документ органу державної реєстрації актів цивільного стану, який містить персональні відомості про особу та підтверджує факт проведення державної реєстрації акта цивільного стану. Актовий запис цивільного стану є безспірним доказом фактів, реєстрація яких посвідчується, до спростування його в судовому порядку.

На підконтрольній Україні території органи державної реєстрації актів цивільного стану (далі – ДРАЦС) продовжували здійснювати свої повноваження навіть після початку повномасштабної агресії росії, за винятком окупованих територій, територій активних бойових дій або випадків знищення приміщень ДРАЦСів. Із 26.02.2022 року уряд запровадив принцип екстериторіальності, тобто у заявників є можливість звернутися до будь-якого ДРАЦСу (п.14 Правил реєстрації актів цивільного стану [9]). Крім того, КМУ прийняв низку рішень, які спростили порядок реєстрації окремих актів цивільного стану, в т.ч. надав повноваження щодо реєстрації актів цивільного стану закордонними дипломатичними установами України, визначеним МЗС України [10].

У 2022 році та першому півріччі 2023 збільшилась кількість зареєстрованих шлюбів – 308 718, з них у 2022 році – 222 890 . За цей же період розірвано лише 28 032 шлюбів [11; 12]. Зростанню кількості одружень сприяло скасування державного мита за реєстрацію шлюбу, а також значне спрощення строків реєстрації та вимог щодо особистої присутності наречених.

Оскільки в цей час є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого, відповідно до ч.2 ст.32 Сімейного кодексу України шлюб реєструється у день подання відповідної заяви або у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця [13]. Зберігається також можливість зареєструвати шлюб в прискореному порядку у межах пілотного проекту «Шлюб за добу».

Проте війна внесла свої корективи у вимогу особистої присутності при реєстрації шлюбу. Зокрема, у статті 34 Сімейного кодексу України закріплена імперативна норма: присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою, а реєстрація шлюбу через представника не допускається [13].

Враховуючи умови воєнного стану, з 07.03.2022 року КМУ передбачив можливість реєструвати шлюб без особистої присутності в органі ДРАЦСу для військовослужбовців, поліцейських, осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, Державної кримінально-виконавчої служби, осіб начальницького складу Національного антикорупційного бюро, Бюро економічної безпеки або працівників закладу охорони здоров'я. Зокрема, ці особи мають подати заяву про державну реєстрацію шлюбу безпосередньому командирі (керівнику), яким засвідчується справжність підпису на відповідній заяві. Ця заява одночасно є підтвердженням надання ними згоди на шлюб. Вона передається до відділу ДРАЦС, до якого інший із наречених подав заяву про реєстрацію шлюбу особисто [14].

Ще один варіант – засвідчення факту реєстрації шлюбу по суті за відсутності одного або одночасно обох наречених. Так, безпосередній командир

вищеназваних осіб може скласти акт про укладення шлюбу. Він може це робити без особистої присутності одного чи обох наречених з використанням доступних засобів відеозв'язку з тим із наречених, хто відсутній, або з обома відсутніми нареченими. Надалі цей акт надсилається до будь-якого ДРАЦСу, який вже складає відповідний актовий запис про шлюб в паперовому вигляді і вносить дані про нього до реєстру [14].

Подібний акт під час воєнного стану може складатися і керівником закладу охорони здоров'я, в якому перебувають або працюють один чи обоє наречених, та скріплюється печаткою (за наявності) цього закладу. Такий акт теж може бути складений у присутності наречених або з використанням засобів відеозв'язку з тим, хто відсутній. Проте під час його складення беруть участь також двоє свідків. В подальшому акт надсилається до відділу ДРАЦС, де складається паперовий актовий запис про шлюб та вносяться відомості до відповідних реєстрів [14].

У всіх перерахованих випадках акт про укладення шлюбу не замінює свідоцтва, яке в подальшому можна отримати у відділі ДРАЦСу за заявою подружжя або одного із них.

За 2022 рік та перше півріччя 2023 року в Україні зареєстровано народження 299 523 дитини [11; 12]. Продовжує діяти вимога щодо реєстрації народження батьками не пізніше одного місяця від дня народження, проте в період воєнного стану не застосовуються штрафи за порушення цього строку. До того ж значно спрощені умови такої реєстрації. Зокрема, вже згаданий вище принцип екстериторіальності [9], розширення кола осіб, які можуть звернутися за реєстрацією народження дитини. Якщо із відповідною заявою не можуть звернутися батьки (у разі їх смерті або неможливості зареєструвати дитину з інших причин), це можуть зробити родичі, інші особи, уповноважений представник закладу охорони здоров'я, в якому народилась дитина або в якому наразі перебуває.

У перші дні воєнного стану з міркувань інформаційної безпеки КМУ обмежив роботу і доступ до окремих реєстрів, в т.ч. реєстру Державної реєстрації актів цивільного стану. У зв'язку із цим доступ до послуги «ЄМалятко» було відновлене лише після 14.05.2022 року.

Для тих регіонів, у межах яких в умовах воєнного стану взагалі припинився доступ користувачів до відповідних реєстрів (тобто територій активних бойових дій) та для тимчасово окупованих територій (крім АРК, окупованих до 24.02.2022 року частин Луганської та Донецької областей) максимально спрощена процедура подачі документів на реєстрацію народження дитини - подача фото- чи сканкопій документів на електронну пошту до ДРАЦСу в Чернівецькій області [15]. При цьому свідоцтво про народження оформлюється в день складання актового запису про народження та залишається у відділі державної реєстрації актів цивільного стану, а заявнику на адресу електронної пошти надсилається його сканована копія та роз'яснюється порядок подальшого отримання оригіналу свідоцтва про народження.

Враховуючи умови воєнного стану, МОЗ України з 19.03.2022 року розширило перелік осіб, які можуть видавати Медичне свідоцтво про народження за формою № 103/о: фактично це всі медичні працівники, які перебувають у трудових відносинах з ліцензіатами медичної практики, зокрема і ті, хто надає екстрену медичну допомогу, які при цьому надавали допомогу при пологах, проводили перший огляд новонародженого, проводили перший медичний огляд породіллі після пологів, у тому числі поза закладом охорони здоров'я, якщо не було можливості або було небезпечно для життя в подальшому транспортувати породіллю до медзакладу [16]. Додатково допускається оформлення медпрацівниками довідок в довільній формі, оскільки діти можуть народжуватись в укриттях та інших місцях поза межами медичних закладів і навряд чи завжди під рукою форма № 103/о. Якщо пологи приймав не медпрацівник, породілля може потім звернутися до медзакладу і його лікар видає медичне свідоцтво про народження після проведення огляду жінки та дитини та

за умови, якщо існує медична документація, яка підтверджує факт вагітності цієї жінки.

В Україні за 2022 рік та перше півріччя 2023 року зареєстровано 799 794 смертей [11; 12]. На жаль, це на півмільйона більше, ніж народжень за цей же період, і, на жаль, число смертей буде зростати, адже багато людей поки що в статусі зниклих безвісти за особливих обставин.

Слід відмітити, що саме поняття «особи, зниклої безвісти за особливих обставин» з'явилося після початку повномасштабної агресії росії [17], були прийняті підзаконні нормативно-правові акти, які створили передумови для функціонування реєстру таких осіб та роботи пошукових груп [18; 19]. Український законодавець нарешті врегулював його відмінності від «осіб, зниклих безвісти», які отримують такий статус за рішенням суду. Особа вважається зниклою безвісти за особливих обставин, якщо вона зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру (абз.12 ч.1 ст.1 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [17]). Особа набуває такого статусу з моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, і до моменту припинення її розшуку. Такий розшук не припиняється навіть тоді, коли особа, зникла безвісти за особливих обставин, буде оголошена померлою за рішенням суду, але її місцеперебування, місце поховання чи місцезнаходження її останків не було встановлено (ч.4 ст.4 Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [17]).

Перебування особи в Єдиному реєстрі осіб, зниклих безвісти за особливих обставин не зменшує обсягу правоздатності таких осіб, в т.ч. не припиняє її шлюб (якщо інший із подружжя не подасть до ДРАЦСу заяву про розірвання шлюбу), не впливає на її трудові відносини (за особою зберігається місце роботи

та займана посада). Над майном особи, зниклої безвісти за особливих обставин, може встановлюватись опіка згідно ст. 44 Цивільного кодексу України [7].

Як і до повномасштабної агресії росії, державна реєстрація смерті проводиться за заявою родичів померлого, представників органу опіки та піклування, працівників житлово-експлуатаційних організацій, адміністрації закладу охорони здоров'я, де настала смерть, та інших осіб. Окрім заяви, необхідно подати: документ встановленої форми про смерть, виданий закладом охорони здоров'я або судово-медичною установою; рішення суду про встановлення факту смерті особи в певний час чи про оголошення її померлою; паспорт громадянина України (паспортний документ іноземця, особи без громадянства) суб'єкта звернення (у разі їх наявності).

Проте, були внесені і суттєві зміни до порядку реєстрації смерті. По-перше, проведення реєстрації в будь-якому відділі ДРАЦС, незалежно від місця смерті чи проживання померлої особи (принцип екстериторіальності [9]). По-друге, враховуючи можливу небезпеку для життя і здоров'я людей, з 09.03.2022 року змінилися правила взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров'я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини [20]. Зокрема, працівники поліції виїжджають для огляду при надходженні повідомлення про факт смерті людини лише із ознаками насильницької смерті або підозри на таку. Огляд трупа працівниками закладів охорони здоров'я проводиться лише за умови відсутності загроз життю та здоров'ю таких працівників. Ті ж вимоги щодо забезпечення безпеки працівників поширюються і на слідчого і судово-медичного експерта або лікаря, які через обстріли, проведення бойових дій тощо можуть оглядати труп не за місцем його виявлення. У працівників бюро судово-медичної експертизи з'явилися додаткові обов'язки щодо фотографування, відбору зразків для подальшої ідентифікації трупа за умов явних ознак вогнепальної, вибухової, опікової, хімічної, радіаційної або іншої травми, як результату бойових дій. По-третє, враховуючи реалії повномасштабної військової агресії, не завжди можна

видати лікарське свідоцтво про смерть за формою № 106/о або фельдшерську довідку про смерть за формою № 106-1/о. Зокрема, якщо відсутнє тіло особи (наприклад, знищення тіла в результаті вибуху, попадання снарядів тощо). У цьому разі реєстрація смерті може бути виключно на підставі рішення суду про встановлення факту смерті. У зв'язку із тим, що зараз ворожа авіація і ракети обстрілюють всю територію України, а не тільки територію активних бойових дій і тимчасово окуповану територію, законодавцю довелось внести відповідні зміни до ст.317 Цивільного процесуального кодексу [21]. З 07.08.2022 року в порядку окремого провадження заява про встановлення факту смерті може бути подана членами сім'ї померлого, їхніми представниками або іншими заінтересованими особами (якщо встановлення факту смерті особи впливає на їхні права, обов'язки чи законні інтереси) до будь-якого місцевого суду України. При цьому тепер заявники звільняються від сплати судового збору. Заяви мають розглядатися невідкладно, а рішення суду підлягають негайному виконанню. Оскарження таких рішень не зупиняє їх виконання.

Висновки та пропозиції. Повномасштабна військова агресія росії не змогла досягти своїх цілей, в т.ч. не спричинила колапс роботи судів та інших правоохоронних органів. Органи державної влади в цілому достатньо оперативно приймали рішення, які дозволили спростити реєстрацію актів цивільного стану: застосовано принцип екстериторіальності, в багатьох випадках звільнено заявників від сплати державного мита і судового збору, забезпечено захисту життя і здоров'я осіб в небезпечних умовах військових дій (наприклад, можливість для окремих осіб зареєструвати шлюб без особистої присутності, виїзд працівників поліції для огляду лише тих трупів, у яких є ознаки насильницької смерті). Подальші дослідження варто зосередити на особливостях реєстрації актів цивільного стану на тимчасово окупованих територіях, зважаючи на перевантаженість судів такою категорією справ і відсутності адміністративної процедури для такої реєстрації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз судової практики щодо встановлення фактів народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території ГО “Громадський холдинг “ГРУПА ВПЛИВУ”. URL: <https://www.vplyv.org.ua/archives/7496>. (дата звернення: 29.09.2023).
2. Народження, смерть та шлюб в окупації: чому важко встановити зміну цивільного стану? Матеріал Громадської приймальні Української Гельсінської спілки з прав людини. URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/narodzhennia-smert-ta-shliub-v-okupatsii-chomu-vazhko-vstanovyty-zminu-tsyvilnoho-stanu/>.(дата звернення: 29.09.2023).
3. Гусаров К. В. Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованій території України : Матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН В. П. Маслова (Харків, 28 лют. 2020 р.). Харків Право, 2020. 480 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/>.(дата звернення: 29.09.2023).
4. Ільницький О.В. Проблеми реєстрації актів цивільного стану, які виникли на тимчасово окупованій території України: причини, наслідки, шляхи вирішення. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2016. № 2. С. 35-41. URL: <http://centre7.org.ua/problemy-reiestratsii-aktiv-tsyvil-noho-stanu-iaki-vynykly-na-tymchasovo-okupovaniy-terytorii-ukrainy-prychyny-naslidky-shliakhy-vyrishennia/>.(дата звернення: 29.09.2023).
5. Куценко С. Нове життя після війни: як відновити документи для переселенців. URL: <https://lb.ua/blog/stanislanovezhittyapislyaviyniyakvidnoviti.html>. (дата звернення: 29.09.2023).
6. Сібірцева О. Новели у сфері реєстрації шлюбів, народження та смерті під час війни. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/noveli-u-sferi-reestraciyi-shlyubiv-narodzhennya-ta-smerti-pid-chas-viyni.html>. (дата звернення: 29.09.2023).

7. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
8. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. №2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509.
9. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: наказ Мініюсту України від 18 жовтня 2000 року №52/5. *Офіційний вісник України*.2000. № 42. Ст. 1803.
10. Про забезпечення здійснення закордонними дипломатичними установами України повноважень у сфері державної реєстрації актів цивільного стану в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 24 січня 2023 р. № 66. *Урядовий кур'єр*. 2023. № 19. Ст.4255.
11. Інформація про результати роботи органів державної реєстрації актів цивільного стану за 2022 рік. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/01/31/20230131215628-85.xls>. (дата звернення: 29.09.2023).
12. Інформація про результати роботи органів державної реєстрації актів цивільного стану у I півріччі 2023 року. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2023/07/31/20230731171642-55.xls>. (дата звернення: 29.09.2023).
13. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Голос України*. 2002. №38. Ст.422.
14. Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 р. № 213. *Урядовий кур'єр*. 2022. № 50. Ст.4810.
15. Про впорядкування відносин з державної реєстрації народження та отримання документів про народження в умовах воєнного стану: наказ Мініюсту від 03 вересня 2022 року № 3734/5. *Офіційний вісник України*.2022. № 69. Ст. 4204.

16. Про забезпечення реєстрації новонародженої дитини в умовах воєнного стану: наказ МОЗ України від 04 березня 2022 року № 407. *Офіційний вісник України*. 2022 . № 19. Ст.1049.

17. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12 липня 2018 року № 2345-IX. *Голос України*.2018. №140-141.Ст.323.

18. Деякі питання виконання Закону України “Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин”: постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 року №511. *Урядовий кур’єр*. 2022. №104. Ст.245.

19. Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: наказ МВС України від 29 серпня 2022 року №535. *Офіційний вісник України*. 2022. № 68. Ст.4162.

20. Про затвердження Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України: наказ МВС України, МОЗ України та Офісу Генерального прокурора від 09 березня 2022 року № 177/450/46. *Офіційний вісник України*.2022. № 20. Ст.1071.

21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях: Закон України від 01 липня 2022 року № 2505-VIII. *Голос України*. 2022. №161. Ст.763.